

УДК 821.112.2-92«20»314.151.3-054.73
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-88-5>

ДОСВІД ВТЕЧІ В ЛІТЕРАТУРНОМУ РЕПОРТАЖІ

Качак Х. І.

*аспірантка, асистентка кафедри німецької філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-5768-4170
khrystyna.kachak@lnu.edu.ua*

Ключові слова: літературний репортаж, мотив втечі, образ біженця, еміграція, Хадер Алага.

Питання переселення із країни, у якій триває війна, не перестає бути часним і у ХХІ столітті. Мільйони людей, які змушені полишати свій дім, переживають болючий досвід втечі, почасти навіть не знаючи свого пункту призначення. У статті розглянуто способи художньої репрезентації досвіду втечі в німецькомовному літературному репортажі Хадера Алаги «Еміграція – тимчасове життя», що входить до збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців». Здійснене на тематичному, образному та мовно-нарративному рівнях дослідження встановило, що мотив втечі є наскрізним в обраному до аналізу тексті та простежується в низці концептів, як-от: еміграція проти власної волі; почуття провини перед рідними та друзями, які залишилися в місцях, де ведуться бойові дії; проблема роздвоєності, невпевненості, неповноцінності через життя на чужині. Простежено, що проблемним у тексті постає образ митця-біженця, який зумовлює внутрішньоособистісний конфлікт оповідача. Будучи розділеним між двома світами, він прагне бути корисним для своєї країни через вербальну передачу її досвіду європейському читачеві, проте «втеча у слово», яку теж розглянуто як конструкт досвіду втечі, дається важко. Трансляцію провідних мотивів автор підсилює за допомогою мовно-стилістичних засобів (епітети, метафори, повторення, бінарні опозиції). Важливим є і обраний тип нарації, який передбачає оповідь гомодієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації від першої особи множини, що дозволяє оповідачеві продемонструвати ідентифікацію себе з рідним народом навіть перебуваючи на чужині. Обґрунтовано думку про те, що вдало обрана форма літературного репортажу, гібридного жанру на межі літератури та публіцистики, уможливила створення автором каналу між сирійським народом і Європою. Метою такого зв'язку є не лише показ німецькомовному читачеві одного з аспектів життя біженців, а й обґрунтування важливості зусиль, скерованих на припинення війни та подолання терористичного режиму.

ESCAPE EXPERIENCE IN LITERARY REPORTAGE

Kachak K. I.

Postgraduate Student, Assistant at the Department of German Philology

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5768-4170

khrystyna.kachak@lnu.edu.ua

Key words: *literary reportage, motive of escape, image of refugee, emigration, Kheder Alaga.*

The issue of resettlement from a country where war is ongoing does not cease to be timely even in the 21st century. Millions of people who are forced to leave their homes go through the painful experience of escape, often without even knowing their destination. The article examines the ways of artistic representation of the escape experience in Khader Alaga's German-language literary reportage "Exil – ein Leben auf Zeit", which is included in the collection "Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren". The research carried out at the thematic, figurative and linguistic-narrative levels established that the motive of escape is pervasive in the text selected for analysis and is traced in a number of concepts, namely: emigration against one's own will; feelings of guilt towards relatives and friends who remained in areas where hostilities are taking place; the problem of division, insecurity, inferiority due to living in a foreign country. It is observed that the image of the refugee artist appears problematic in the text, which causes the narrator's internal conflict. Being divided between two worlds, he strives to be useful to his country through the verbal mediation of its experience to the European reader, but «escape into words», which is also considered as a construct of the experience of escape, is difficult. The author strengthens the transmission of leading motives with the help of linguistic and stylistic means (epithets, metaphors, repetition, binary oppositions). The chosen type of narration is also important, which involves the narration of a homodiegetic narrator in an extradiegetic situation from the first person plural, which allows the narrator to demonstrate his identification with his native people even when he is in a foreign land. The opinion that a well-chosen form of literary reportage, a hybrid genre on the border of literature and journalism, made it possible for the author to create a channel between the Syrian people and Europe is substantiated. The purpose of such a connection is not only to show the German-speaking reader one of the aspects of the life of the refugees, but also to justify the importance of efforts aimed at ending the war and overcoming the terrorist regime.

Постановка проблеми. Проблема біженства є однією з найболючіших, адже за нею ховається особиста драма, трагедія сім'ї та цілої країни. На жаль, актуальною вона стала і для мільйонів українців, які з початком повномасштабної війни, яку розпочала Російська Федерація проти України, змушені були, рятуючи своє життя і життя своїх дітей, покидати рідні домівки та шукати прихисток в інших регіонах України або за кордоном. «Втеча в нікуди» – саме так характеризують шлях люди, які достеменно не знали свій евакуаційний маршрут.

Тема втечі та біженства нерідко фігурує, а подеколи є і центральною, у літературних текстах. Так, до Всесвітнього дня книги й автор-

ського права на інтернет-сторінці Управління Верховного комісара ООН у справах біженців склали перелік видань, які розповідають про тих, хто покинув свої домівки та країни, чи порушують тему переміщених осіб. Ідеться, зокрема, про книги «Ми – переміщені», «Я – Малала», «Чарівний олівець Малали», «Малала: як я почала захищати права дівчат» біженки з Пакистану Малали Юсуфзай, «Ловець повітряних зміїв» і «Молитва морю» Халед Хоссейні, «Там, за зимою», «Довга пелюстка моря» Ісабель Альєнде [1], «Посол мертвих» американського письменника українського походження Аскольда Мельничука й інші [2]. В'єт Тан Нгуєн, який тікав із захопленого комуністами В'єтнаму, є автором книги «Біженець», у якій опи-

сує власне життя, а також упорядником видання «Переміщені: письменники-біженці про життя біженців», де у форматі есе зафіксовані спогади 17 інших біженців із Мексики, Боснії, Ірану, Афганістану, Радянського Союзу, Угорщини, Чилі, Ефіопії й інших країн [1].

Подібну ідею за підтримки уповноваженого федерального уряду з питань культури та ЗМІ, а також Фонду Петера Вайса мистецтва і політики втілили Ульріх Шрайбер і Міра Сольдо. У збірці «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців» (“Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren”, 2018 р.) вони зібрали сім текстів у жанрі літературного репортажу, написаних авторами-біженцями і перекладеними німецькою мовою [3].

Критична література, присвячена аналізу теми втечі чи біженства в літературі, останніми роками зростає. Образи літератури біженців досліджує у своїй статті “A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck’s Go, Went, Gone” літературознавиця Коріна Стен [4]. Саме вона розрізняє літературу діаспори, еміграції та біженців. Огляд теми втечі в літературі від біблійних легенд, античних текстів до творів Йоганна Вольфганга фон Гете, Бертольта Брехта, Штефана Цвайга і вже сучасних авторів Ільї Троянова, Саші Станішича подано у проєкті кафедри сучасної німецької мови та порівняльного літературознавства Технічного університету Гемніца [5]. Наративні конструкції «біженця» досліджено у збірці наукових праць “Niemandsbuchten und Schutzbefohlene: Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur” (2016 р.). Томас Гардтке, Йоганнес Кляйне, Чарлтон Пейн, Гансйорг Бей, Варда Ель-Каддурі, Штефан Алкер та інші зосереджують увагу на німецькомовних літературних текстах, які критикують укорінені моделі мислення та стереотипи, часто в сатиричній манері [6]. Існують і студії, які досліджують концепт біженця в засобах масової інформації, проте недослідженим залишається його формування в літературно-репортажному тексті.

Мета і завдання статті. Метою розвідки є аналіз досвіду втечі в літературному репортажі Хадера Алаги (Khader Alagha) «Еміграція – тимчасове життя» (“Exil – ein Leben auf Zeit”) зі збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців». Вимушена еміграція в цьому репортажі презентована в мистецькому ракурсі, оскільки біженцем є письменник. Методологія дослідження побудована на системному аналізі художньої репрезентації досвіду втечі крізь призму ключових концептів (образу біженця, теми втечі, проблеми життя в новому середовищі) та засобах їхнього вираження.

Предмет дослідження – лексико-стилістичні засоби, наративні структури репрезентації мотиву втечі. Їх виокремлюємо й аналізуємо за допомогою аспектів наратологічних і рецептивно-естетичних студій.

Об’єктом дослідження є німецькомовний літературно-репортажний текст «Еміграція – тимчасове життя» Хадера Алаги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя поділене на «до» і «після», переїзд до іншої країни та визначення суспільного статусу як біженця формують тематику репортажу сирійського автора Хадера Алаги. Розповідь послідовна і ґрунтується на хронології виїзду автора із Сирії. Перша подія датується липнем 2011 р., 3 місяці після початку революції, коли Хадер Алага був звільнений із посади редактора культурної газети наказом мовчати. Отримане в серпні 2013 р. запрошення від фонду Гайнріха Белля змусило письменника замислитися над виїздом із країни через все більш вірогідну загрозу ув’язнення. У жовтні автор покидає Сирію та прибуває до Німеччини. Докори сумління, небажання залишати свою країну у біді: “*Ich zögerte lange, schließlich wollte ich mein Land, in dem gerade Revolution stattfand und das der Gefahr der Vernichtung ausgesetzt war, nicht im Stich lassen*” [7, с. 42], – він намагався виправдати бажанням побачити свого сина, який разом із матір’ю ще у 2012 р. виїхали до Німеччини: “*Mit diesem Gefühl versuchte ich von mir selbst zu rechtfertigen*” [7, с. 44].

Втеча від війни проти власної волі, ризик втратити зв’язок із своїми співгромадянами є одним із центральних мотивів тексту: “*Ich war auf der Flucht gegen meinen Willen, und kam mit dem Blut meiner Nachbarn und Freunde besudelt nach Deutschland, mit dem Geruch der Fassbomben in der Nase, überall verstreute Leichenteile zurücklassen*” [7, с. 45]. Через це наратора переслідують почуття розділеності, розірваності, невизначеності, які він виражає епітетами “gespalten”, “zweigeteilt”: “*Ich bin gespalten: Die eine Hälfte hier ist tot, die andere Hälfte dort will leben. Ich hätte meinen Kopf gegen die Wand schlagen müssen, um ihn davon zu überzeugen, dass er jetzt hier ist und nicht dort*” [7, с. 46].

Особливу роль у репортажі відведено мові. Вбудоване в репортажний текст інтертекстуальне посилення на біблійну легенду про Самсона, сила якого була акумульована у волоссі, і Далілу покликано провести паралелі між автором репортажу та героєм легенди. Х. Алага вбачає у слові свою міць: “*Früher konnte ich die Dinge mithilfe der Sprache erklären, ich hatte das Leben mit Sprache erklärt und mit der Sprache hatte ich Gedanken, die Bedeutungen, die Geschichte, die Seele erklärt <...>*”, тому важко переживає втрату цієї

здатності на чужині: *“Ein Mensch ohne Sprache ist ein totes Wesen. Ich habe mich immer solcher Haare gerühmt, dieser Sprache, bis mir in Deutschland das Haar geschnitten wurde und aus mir ein totes Wesen machte“* [7, с. 48], *“Ich kam mir vor wie ein Vogel ohne Flügel, wie Samson ohne Haare <...> Wie soll ich sprechen, wo ich doch ohne Zunge bin?”* [7, с. 49]. Він почуває себе птахом без крил, Самсоном без волосся, безмовним письменником, що ще більше ускладнює його перебування на чужині.

Зрештою автор ставить собі питання про можливість протистояти війні, пишучи про неї: *“Kann man sich dem Krieg schreibend entgegenstellen?”*, але відповідь його негативна: *“Selbst als Schriftsteller bin ich nicht geneigt, dem Schreiben diese Fähigkeit zuzusprechen”* [7, с. 46].

Проблемним постає в тексті і статус біженця. Х. Алаґа прибуває до Німеччини як письменник, стипендіат фонду. Коли ж в одному з інтерв'ю його назвали біженцем, він заперечує це, оскільки має в Сирії, куди він обов'язково повернеться, дім і мову. Свої слова цитує в літературному репортажі: *“Ich bin kein Flüchtling. Ich habe Mutter in Syrien, Brüder und Schwestern und Freunde, ich habe ein Land, in dem habe ich ein Zuhause, ich besitze viele Bücher, sehr viele sogar, und ich habe eine Sprache dort <...> ich werde zurückkehren”* [7, с. 47]. Однак після закінчення програми він залишився жити в Німеччині, де за один день перетворився з письменника на біженця: *“Trotz all meiner leidvollen Erfahrungen konnte ich nicht ermessen, was es bedeutet, ein Flüchtling zu sein <...> Doch in nur einem einzigen Tag wurde ich plötzlich von einem Schriftsteller mit einem Zuhause zu einem Flüchtling!”*. Бути біженцем для нього важко: *“Ich war nur noch ein Flüchtling, nichts als ein Flüchtling”* [7, с. 47]. Здається, що Х. Алаґа соромиться такого статусу, уважає його безперспективним і гнітючим.

Життя в Німеччині для автора сповнене суперечностей щодо себе самого: *“immer wieder bezwang mich die Stadt, sie schien stark zu sein und ich schwach, sie schien kompakt und ich gespalten, sie schien äußerst hart zu sein und ich fragil, denn sie hatte eine starke Sprache, während ich sprachlos war”* [7, с. 47]. Опозиції «сильний – слабкий», «цілісний – роздвоєний», «міцний – вразливий», «наділений мовою – німий» характеризують відносини наратора з Німеччиною.

Автор, роздвоєний між двома світами в Німеччині, не почуває себе повноправним громадянином, а тільки створінням, яке живе спогадами про себе, яким був раніше: *“Hier bin ich nur ein Wesen, das sein Selbstbild von damals ins Gedächtnis ruft. Ich bin wie zweigeteilt. Eine Hälfte ruft so laut sie kann “Ich will meine Wohnung, ich will meine Familie, ich will meine Bücher und meine Autoren!” Und die andere*

Hälfte ist still, sie schweigt, kann weder schreien noch die neue Realität akzeptieren und ist nicht in der Lage, sich eine angemessene reale Welt aufzubauen” [7, с. 49]. Життя спогадами про рідну домівку, родину, друзів можна вважати одним з аспектів життя біженця. Трагічним є і те, що відстань між ним і рідним домом невпинно зростає: *“Und jeden Tag wird die Distanz zwischen uns ein wenig grösser”* [7, с. 51]. Попри це, автор намагається показати німецькомовному читачеві болючий досвід свого народу. За допомогою анафори «Ми знаємо» (*Wir kennen es*), яка повторюється в десяти реченнях репортажу, він наголошує на страшних реаліях життя сирійців: відсутність друзів чи рідних, які сидять у «підземеллях» режиму; смерті людей, що задихнулися від отруйного газу; заплямовані кров'ю вулиці; наявність шпигунів, що «мов гієни, шпигують за видимим і таємним»; змарноване і знедолене життя звичайних людей і розкішні будинки та лімузини панівної верхівки [7, с. 39–40]. Це життя у країні, де долі людей уже наперед визначені, а політичної системи в її сучасному розумінні взагалі не існує [7, с. 40]. В описі важкого становища своїх співгромадян автор послуговується формою першої особи множини «ми», а отже, під час перебування в іншій країні надалі ідентифікує себе зі своїм народом. Згодом у тексті натрапляємо на описи сирійців і через форму третьої особи множини «вони» (“sie”) [7, с. 40]. Таким чином репортажний текст формує своєрідний зв'язковий канал між автором-сирійцем і читачем, що є представником іншої культури.

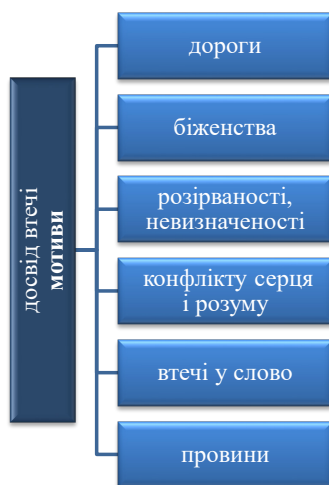
Типові для літературного репортажу згадки назв міст чи населених пунктів, які покликані надати тексту документального характеру, не є іманентною рисою даного твору. Згадано два сирійські міста (Дара та Дамаск) як колиску революції: *“der Stadt, die als Wiege der Revolution gilt”* [7, с. 41], а також німецькі міста Кельн і Любек.

Незважаючи на висловлену на початку репортажу неможливість протистояти війні, Х. Алаґа, пишучи про неї, переконаний, що в сирійського письменника не може бути іншої мети, ніж писати про і для цього народу: *“Der syrische Schriftsteller hat ein Anliegen: das syrische Volk, das ausgelöscht wird. Entweder er engagiert sich für sein Volk, oder er soll für immer schweigen”* [7, с. 50]. Завершує репортаж маніфест письменника, який пише для свого народу та про нього, щоб війна в його країні не видавалася пасивним процесом: *“Trotzdem werde ich weiter zu meinem Anliegen stehen, zu den Syrern, ich werde für sie schreiben und für sie schreien und sie bewegen. Ich werde nicht aufhören, den Mörder zu benennen <...>”* [7, с. 51]. Отже, репортажний текст покликаний не тільки описати особисту драму однієї людини, а й привернути увагу до проблеми цілої країни.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі дослідження літературного репортажу Хадера Алаги «Еміграція – тимчасове життя» зі збірки «Прибуття: Літературні репортажі авторів-біженців» стверджуємо, що досвід втечі художньо репрезентовано в тематичному, образному та мовно-нарративному вимірах. Аналізований твір містить хронологічно послідовну розповідь: від перших думок про виїзд із Сирії, життя в якій стає дедалі небезпечнішим, до прибуття в Німеччину та перебування в ній.

Центральний у репортажі мотив втечі є наскрізним і простежується в показаній проблемі еміграції проти власної волі, описаних почуттях провини перед рідними та друзями, які залишилися в Сирії. Опинившись на чужині, оповідач відчуває роздвоєність і невпевненість. Неоднозначним постає в тексті також статус митця, який змушений тікати від війни. Автору, який перебуває в Німеччині як стипендіат, важко прийняти факт, що за одну ніч він перетворився на біженця, а «втеча у слово», що дала б змогу письменникові мовно протистояти війні, дається йому ще важче, аніж фізична втеча. Згадані мотиви формують проблематику не тільки обраного до аналізу тексту, а й життя Хадера Алаги загалом.

Мовно-стилістичне оформлення тексту увиразнює художню трансляцію досвіду втечі. Це відбувається, зокрема, через наявні опозиції «сильний – слабкий», «цілісний – роздвоєний», «міцний – вразливий», «наділений мовою – німий», епітети “gespalten”, “zweigeteilt”, інтертекстуальне посилання на біблійну легенду тощо. Оповідь гомодієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації від першої особи множини є ефективним засобом ідентифікації оповідача з його рідним народом.

Діаграма. Компоненти репрезентації мотиву втечі в літературному репортажі «Еміграція – тимчасове життя» Хадера Алаги

Форма літературного репортажу, гібридного жанру на межі літератури та публіцистики, дала можливість автору стати посередником між сирійським народом і Європою, донести до читача важливість зусиль, скерованих на припинення війни та подолання терористичного режиму.

Перспективними видаються подальші дослідження літературно-репортажних текстів із цією тематикою, їх компаративний аналіз. Такий погляд також буде цікавим для фахівців у галузі соціології та психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Modern books about refugees you need to know about. *UNHCR* : вебсайт. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/21625-modern-books-about-refugees-you-need-to-know-about.html> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Література ціною дому: чотири книжки на тему біженства та депортації. *Читомо. Культура читання і мистецтво книговидання* : вебсайт. URL: <https://chytomo.com/literatura-tsinoiu-domu-chotyry-knyzhky-na-temu-bizhenstva-ta-deportatsii/> (дата звернення: 10.11.2022).
3. *Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren / Hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin ; Tübingen : Verlag Hans Schiler, 2018. 101 S.*
4. Stan C. A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck's *Go, Went, Gone*. *Journal of postcolonial writing*. 2018. Vol. 54 (6). P. 795–808.
5. *Flucht erzählen Ein studentisches Projekt der Professur für Neuere Deutsche und Vergleichende Literaturwissenschaft* : вебсайт. URL: <https://www.tu-chemnitz.de/phil/ifgk/germanistik/ndv1/pdf/Projektarbeit%20Flucht%20erz%C3%A4hlen.pdf> (дата звернення: 17.10.2022).
6. *Niemandsbuchten und Schutzbefohlene: Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. Deutschsprachige Gegenwartsliteratur und Medien / Hrsg. von T. Hardtke et al. Bd. 22. Göttingen : V & R unipress, 2016. 326 S.*
7. Alagha Kh. *Exil – ein Leben auf Zeit* (L. Bender. Übersetz.). *Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren / hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin ; Tübingen : Verlag Hans Schiler, 2018. S. 39–51.*

REFERENCES

1. UNHCR, the UN Refugee Agency (n. d.). UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/21625-modern-books-about-refugees-you-need-to-know-about.html>

2. Literatura tsinoiu domu: chotyry knyzhky na temu bizhenstva ta deportatsii. *Chytomo. Kultura chytannia i mysteistvo knyhovydannia*. URL: <https://chytomo.com/literatura-tsinoiu-domu-chotyry-knyzhky-na-temu-bizhenstva-ta-deportatsii/>
3. Aita, D., Alagha, K., Habbal, R., Hashemi, M., Hataki, S., Kanj, N., Kaschmiri, K., & Moula, M. A. A. (2018). *Ankunft: Literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren*. Schiler Hans Verlag.
4. Stan, C. (2018). A life without a shoreline: Tropes of refugee literature in Jenny Erpenbeck's *Go, Went, Gone*. *Journal of Postcolonial Writing*, 54 (6), 795–808. DOI: 10.1080/17449855.2018.1551272
5. Flucht erzählen Ein studentisches Projekt der Professur für Neuere Deutsche und Vergleichende Literaturwissenschaft. URL: <https://www.tu-chemnitz.de/phil/ifgk/germanistik/ndvl/pdf/Projektarbeit%20Flucht%20erz%C3%A4hlen.pdf>
6. Hardtke, T., Kleine, J., Payne, C., Arnaudova, S., Bay, H., Bischoff, D., Clemens, M., El-Kaddori, W., Hofmann, H. M., Kegelmann, R., Luckscheiter, C., Ludewig, A., Max, K., Osterle, D., Sablotny, M., Steidl, S., Theele, I., Zubarik, S., & Alker-Windbichler, S. (2016). *Niemandsbuchten Und Schutzbefohlene: Flucht-Raume Und Fluchtlingsfiguren in Der Deutschsprachigen Gegenwartsliteratur (Deutschsprachige Gegenwartsliteratur Und Medien) (German Edition)* (Aufl. ed.). V&R Unipress.
7. Alagha, K. (2018) *Exil – ein Leben auf Zeit. Ankunft : literarische Reportagen geflüchteter Autorinnen und Autoren* / hrsg. von U. Schreiber, M. Soldo. Berlin; Tübingen : Verlag Hans Schiler. S. 39–51.